

Beleidsdraaiboek Q-koorts

Versie 2.0
augustus 2016

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 Het beleidsdraaiboek Q-koorts	4
1.2 Leeswijzer	4
2. Q-koorts.....	6
2.1 Coxiella burnetii	6
2.2 Infectieroute.....	6
2.3 Ziekteverschijnselen	6
2.4 Epidemiologie.....	7
2.5 Diagnostiek	8
2.6 Sociaal-emotionele gevolgen	9
3. Juridische basis.....	10
3.1 Nederland.....	10
3.1.1 Wet publieke gezondheid (WPG)	10
3.1.2 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren	10
3.1.3 Regeling tijdelijke maatregelen dierziekten.....	11
3.1.4 Overige wetgeving	11
3.2 Internationaal	12
3.2.1 World Health Organisation (WHO)	12
3.2.2 World Organisation for Animal Health (OIE)	12
3.2.3 Europese Unie.....	12
4. Crisisorganisatie	13
4.1 Crisisorganisatiestructuur EZ	14
4.1.1 Departementale Crisisorganisatie EZ	14
4.1.2 NVWA Incident- en Crisiscentrum (NVIC).....	15
4.2 Financiële voorzieningen	15
4.2.1 Kosten en financiering van de bestrijding.....	15
4.2.2 Inkomsten van het Diergezondheidsfonds.....	15
4.3 Middelen	15
4.3.1 Personeel.....	16
4.3.2 Expert teams	16
4.4 Training van personeel	17
4.5 Meldplicht	17
5. Communicatie	18
5.1 Communicatie strategie.....	18
5.2 Communicatiedoelgroepen en –doelstellingen	18
5.2.1 Algemeen	18
5.2.2 Communicatiedoelgroepen.....	18
5.2.3 Communicatiedoelstellingen	18

5.3 Communicatie.....	19
5.3.1 Technisch Uitvoeringsoverleg (TUO).....	19
5.3.2 Informeren omwonenden	19
5.3.3 Informeren toeristen	20
5.3.4 Meldingsplicht onder de aandacht brengen	20
5.3.5 Besmetstatus.....	20
6. Beleid, monitoring en maatregelen Q-koorts	21
6.1 Beleid	21
6.2 Monitoring Q-koorts	21
6.2.1 Passieve monitoring.....	21
6.2.2 Actieve monitoring.....	22
6.3 Maatregelen Q-koorts.....	23
6.3.1 Vaccinatie	23
6.3.2 Mest- en hygiënemaatregelen	23
6.3.3 Bezoekersverbod voor verdachte/besmette bedrijven.....	24
6.3.4 Vervoersbeperkingen	24
6.3.5 Fokverbod.....	24
6.3.6 Ruimen.....	24
6.3.7 Afzonderingsplicht	24
6.3.8 Uitbreidingsverbod en verbod op nieuwvestiging.....	24
6.3.9 Uitsluiten (bloed)donoren (humaan)	25
6.3.10 Arbomaatregelen	25
7. Overig	26
7.1 Bedrijven met een publieksfunctie.....	26
7.2 Vleeschapenbedrijven en schaauskuddes.....	27
7.3 Hobbydieren	27
7.4 Rundveebedrijven.....	27
7.5 Gezelschapsdieren en paarden.....	27
7.6 Natuur en wild.....	28
7.7 Laboratoria met gevoelige dieren	28
BIJLAGE 1: AFKORTINGEN EN DEFINITIES	29
BIJLAGE 2: SAMENSTELLING OVERLEGSTRUCTUREN	32

1. Inleiding

1.1 Het beleidsdraaiboek Q-koorts

Q-koorts is een infectieziekte veroorzaakt door de bacterie *Coxiella burnetii* en komt voor bij meerdere diersoorten. De bacterie of antistoffen tegen de bacterie zijn aangetoond bij o.a. rund, geit, schaap, ree, wild zwijn, knaagdieren, haas, zeezoogdieren, paard, hond en kat, en bij diverse vogelsoorten. De ziekte Q-koorts kan abortus veroorzaken maar ook symptoomloos verlopen. De ziekte is endemisch (algemeen voorkomend) en ubiquitair (wijdverspreid in de omgeving). Maatregelen zijn er op gericht de ziekte te beheersen.

Q-koorts is een zoönose; mensen kunnen ziek worden na een infectie met deze bacterie. In Nederland geldt een meldingsplicht voor de ziekte Q-koorts (bij mens en dier).

Vóór 2007 werd Q-koorts bij mensen in Nederland weinig gediagnosticeerd en werd de ziekte vooral gezien als beroepsziekte (veehouders, slachthuispersoneel, dierenartsen). Tussen 2007 en 2009 werd een toenemend aantal mensen ziek van Q-koorts. De bron van deze Q-koorts epidemie was de professionele melkgeiten- en melkschapehouderij, waar abortusgolven werden waargenomen als gevolg van een infectie met *C. burnetii*. Vooral na lammeren en na een abortus van geïnfecteerde drachtige dieren kunnen veel bacteriën vrij komen. Tijdens de Q-koorts epidemie heeft de Nederlandse overheid verschillende maatregelen genomen om de epidemie een halt toe te roepen. Bij het opstellen van het beleidsdraaiboek is gebruik gemaakt van de ervaringen van deze epidemie. Het draaiboek focust op de belangrijkste bron van *C. burnetii* verspreiding: geiten en schapen.

Het draaiboek is een handleiding voor een effectief en zorgvuldig optreden van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en het ministerie van Economische Zaken (EZ) in het geval dat *C. burnetii* een verhoogd aantal humane patiënten of een significant verhoogd aantal abortussen op veehouderijbedrijven veroorzaakt. Dit draaiboek dient als een 'checklist' voor de te nemen maatregelen bij een uitbraak en de verschillende maatregelen en beleidsbeslissingen worden onderbouwd en toegelicht. Het gaat daarbij om de maatregelen en beleidsbeslissingen die onder de verantwoordelijkheid van de bewindslieden worden genomen. Veterinaire maatregelen worden op grond van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (Gwwd) ingesteld door de minister van EZ. Burgemeesters zijn op basis van de Wet Publieke Gezondheid (WPG) verantwoordelijk voor de humane kant van de infectieziektebestrijding en preventie.

De input van stakeholders, ervaringen met dierziekte-uitbraken en oefeningen, veranderende regelgeving, veranderende opvattingen en wetenschappelijke inzichten zijn in dit draaiboek verwerkt. Op basis van veranderingen in de epidemiologische situatie of nieuwe inzichten zal het beleidsdraaiboek indien nodig worden geactualiseerd. Overigens kan er zich in een crisis altijd een situatie voordoen waarin het nodig blijkt om af te wijken van de beschreven maatregelen. Aan het draaiboek kunnen derhalve geen rechten ontleend worden.

1.2 Leeswijzer

Het beleidsdraaiboek start met een beschrijving van de ziekte Q-koorts en de bacterie die deze ziekte veroorzaakt. In het daarop volgende hoofdstuk (hoofdstuk 3) wordt de juridische basis beschreven, zowel voor het nemen van veterinaire beheersingsmaatregelen als voor het nemen van maatregelen in de humane gezondheidszorg. Hoofdstuk 4 beschrijft de crisisorganisatie van EZ. De communicatie, met verwijzing naar het handboek Communicatie bij crises, is terug te vinden in hoofdstuk 5. De samenwerking van EZ en VWS in het geval van een zoönose wordt beschreven in het Beleidshandboek crisisbesluitvorming en crisiscommunicatie zoönose.

In de hoofdstuk 6 worden beleid, monitoring en maatregelen toegelicht. Hoofdstuk 7 beschrijft het beleid voor overige bedrijven met diersoorten die gevoelig zijn voor Q-koorts. In de bijlagen komen

achtereenvolgens de afkortingen, een verklarende woordenlijst en de samenstelling van overlegstructuren aan de orde.

In het draaiboek wordt hier en daar gebruik gemaakt van meer of minder ingeburgerde specialistische termen. Voor de leesbaarheid zijn niet alle termen ter plekke verklaard, maar deels in de lijst met definities in de bijlage opgenomen.

2. Q-koorts

2.1 *Coxiella burnetii*

Q-koorts is een infectieziekte veroorzaakt door de bacterie *Coxiella burnetii*. *C. burnetii* is een gramnegatieve bacterie die behoort tot de orde van de *Legionellales*. De bacterie is ongeveer $0,4 \times 0,1 \mu\text{m}$ groot, vermeerdt in gastheercellen en kan na uitscheiding langdurig overleven in het milieu. *C. burnetii* heeft namelijk een hoge weerstand tegen hitte, droogte, UV licht en ontsmettingsmiddelen. Hoe lang de bacterie kan overleven is niet precies bekend, maar waarschijnlijk maanden.

2.2 Infectieroute

Dier

De infectieroute is waarschijnlijk via inademing (van met de bacterie gecontamineerde stofdeeltjes), maar kan ook via orale opname van de bacterie. Na een infectie met *C. burnetii* kunnen drachtige geiten of schapen aborteren. Na lammeren of na een abortus als gevolg van infectie met *C. burnetii* kunnen grote hoeveelheden bacteriën in het milieu terecht komen. Na lammeren of na een abortus gaat de uitscheiding door en daarbij worden lagere aantallen bacteriën uitgescheiden, via mest, vaginaaluitscheiding en melk¹. Uitscheiding van *C. burnetii* leidt tot contaminatie van de omgeving en verspreiding van de bacterie op een bedrijf en daarbuiten. Gecontamineerde stofdeeltjes kunnen via de lucht voor verspreiding in de omgeving zorgen. De bacterie kan ook naar andere bedrijven verspreiden door bijvoorbeeld het verplaatsten van besmette geiten of schapen of via indirecte contacten door bijvoorbeeld het verplaatsen van materialen en vervoermiddelen.

Mens

Ook bij mensen is het inademen van met de bacterie gecontamineerde stofdeeltjes de voornaamste bron van besmetting. Direct contact met besmette dieren kan ook tot infectie leiden. In de periode 2007-2009 lijkt verwaaiing van gecontamineerde stofdeeltjes, vanaf besmette bedrijven na de lammerperiode, het belangrijkste verspreidingsmechanisme te zijn geweest. Humane besmetting door consumptie van rauwe melk(-producten) is mogelijk, maar is in Nederland niet aangetoond.

Voor veehouders, slachthuispersoneel, dierenartsen en vergelijkbare beroepen is het belangrijk om naast besmetting via inademing ook rekening te houden met overdracht via direct contact. Het advies voor deze beroepsgroepen is om persoonlijke beschermingsmiddelen te gebruiken. Kwetsbare werknemers (b.v. zwangeren of immuungecompromitteerden) dienen te worden geweerd van werkplekken met verhoogd infectierisico. Transmissie van mens op mens is slechts sporadisch beschreven en speelt daardoor geen rol in de epidemiologie van Q-koorts.

2.3 Ziekteverschijnselen

Dier

Geiten en schapen kunnen geïnfecteerd zijn zonder klinische verschijnselen te vertonen. Infectie met *C. burnetii* van drachtige geiten of schapen kan leiden tot abortus, maar dat hoeft niet. Bij een abortus én bij een normale geboorte van een gezond lam van een besmet dier, kunnen grote hoeveelheden bacteriën in de omgeving terecht komen.

Mens

Bij mensen verloopt de ziekte in veel gevallen symptomeloos. Sommige geïnfecteerde mensen worden ziek, waarbij de specifieke verschijnselen variëren van griepachtige verschijnselen met koude rillingen, spierpijn, hoofdpijn, zweten, verminderde eetlust, misselijkheid, braken en diarree tot koorts, long- en leverontsteking. Gemiddeld beginnen de verschijnselen twee tot drie weken na besmetting; dit kan echter oplopen tot zes weken. In sommige gevallen houden mensen langdurig

¹ Arricau-bouvery, 2005; Roest et al review 2011

klachten na een infectie met *C. burnetii*. Er wordt onderscheid gemaakt tussen *chronische Q-koorts* en het *Q-koorts vermoeidheidssyndroom (QVS)*.

In twee procent van de ziektegevallen wordt de ziekte chronisch. Immungecompromitteerden, zwangere vrouwen en mensen met bepaalde hartklep- en vaataandoeningen hebben een verhoogd risico op deze chronische vorm van Q-koorts. Bij chronische Q-koorts blijft de bacterie actief in het lichaam. Dit kan een ontsteking aan de hartkleppen (endocarditis) of de bloedvaten geven. Bij mensen met hart- en vaatproblemen kan dit leiden tot ernstige complicaties of de dood.

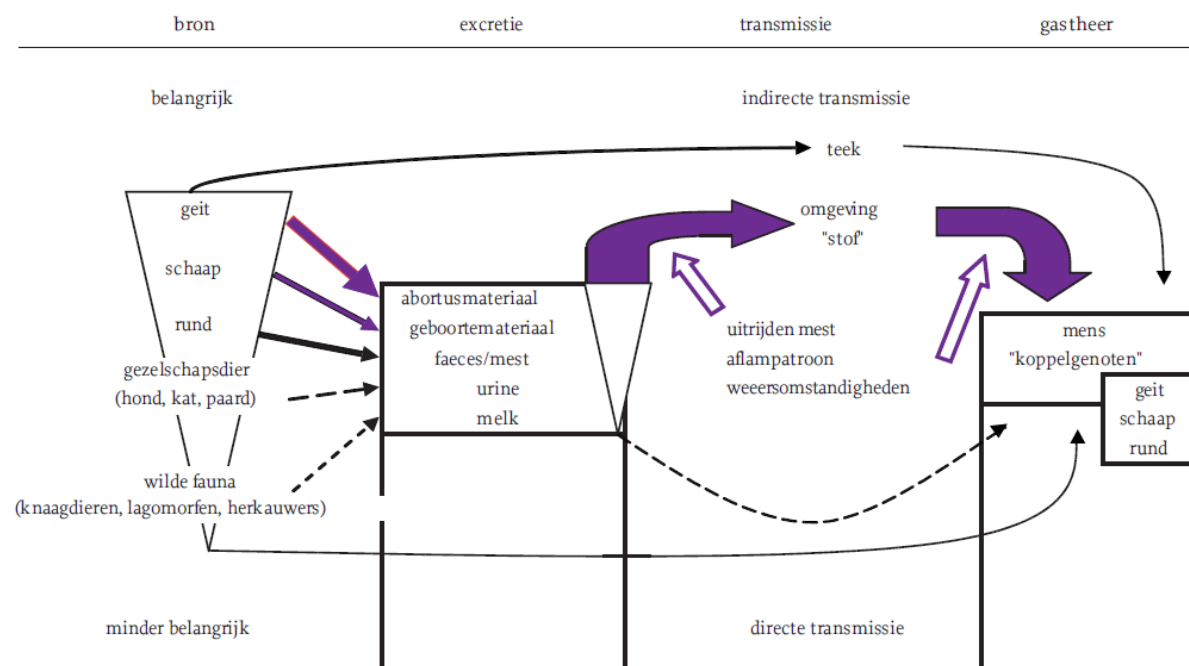
QVS is een aandoening die optreedt na een Q-koortsinfectie. Mensen met QVS hebben last van langdurige en ernstige vermoeidheid. QVS is geen actieve infectie met *C. burnetii*, maar een gevolg van een eerdere infectie. Meer informatie over QVS staat op de website van het RIVM².

2.4 Epidemiologie

Meerdere diersoorten kunnen geïnfecteerd worden door *C. burnetii*; dit verloopt meestal zonder klinische verschijnselen, maar infectie met *C. burnetii* kan tot bijvoorbeeld abortus leiden. De bacterie of antistoffen tegen de bacterie zijn aangetoond bij o.a. rund, geit, schaap, ree, wild zwijn, knaagdieren, haas, zeezoogdieren, paard, hond en kat, en bij vogels.

Wereldwijd worden met name de kleine herkauwers (geiten en schapen) in verband gebracht met Q-koorts patiënten. Runderen kunnen geïnfecteerd zijn met *C. burnetii*, maar worden in Nederland tot nu toe niet in verband gebracht met Q-koorts besmettingen bij mensen (in de literatuur zijn enkele humane beroepsgerelateerde infecties beschreven). Huisdieren, zoals katten of honden, die besmette nageboorten opeten kunnen besmet raken en tijdens hun partus de infectie overdragen op mensen.

Bij het lammeren of bij een abortus van een besmet dier komen grote hoeveelheden bacteriën vrij. Na het lammeren of de abortus gaat de uitscheiding door en daarbij worden lagere aantallen bacteriën uitgescheiden, via mest, vaginaaluitscheiding en melk.

Figuur 2.1: Model van de mogelijke transmissieroutes van *C. burnetii*. De dikte van de pijl geeft het relatieve belang van de transmissieroute weer en gestippelde lijnen zijn mogelijke transmissieroutes (Roest et al TvD 2009).

² <http://www.rivm.nl/dsresource?objectid=rivmp:118263&type=org&disposition=inline>

Internationaal

Met uitzondering van Nieuw-Zeeland lijkt *C. burnetii* in alle landen voor te komen. Uitbraken zijn gerapporteerd in een groot aantal Europese landen, die vaak aan kleine herkauwers gerelateerd werden. Zie voor meer informatie het EFSA rapport over Q-koorts (Scientific opinion on Q fever, EFSA panel on Animal Health and Welfare, European Food Safety Authority (EFSA, 2010)).

Nederland

Vóór 2007 werd Q-koorts bij mensen in Nederland weinig gediagnosticeerd (gemiddeld ongeveer 17 meldingen per jaar) en werd de ziekte vooral gezien als beroepsziekte (veehouders, slachthuispersoneel, dierenartsen). Tussen 2007 en 2009 werd een toenemend aantal mensen ziek van Q-koorts, tot 2354 patiënten in 2009. In 2010 was sprake van een afname tot in totaal 506 meldingen. Deze afname heeft zich voortgezet tot het niveau van vóór 2007.

De bron van deze Q-koorts epidemie was de professionele melkgeiten- en melkschapenhouderij, waar abortusgolven werden waargenomen als gevolg van een infectie met *C. burnetii*. Deze link is in een aantal gevallen bevestigd door middel van de typering van *C. burnetii* bacteriën, aanwezig in samples van mensen en melkgeiten en melkschapen.

Tot nog toe is geen verband gevonden tussen clusters van humane gevallen en melkveebedrijven met runderen. De bij melkgeiten gevonden bacteriestam van *C. burnetii* die in de periode 2007-2010 ook werd aangetroffen bij Q-koortspatiënten, is niet aangetoond bij runderen.

2.5 Diagnostiek

Een infectie met *C. burnetii* kan bij mens en dier op verschillende manieren worden aangetoond:

1. PCR (Polymerase Chain Reaction): het DNA van de bacterie wordt aangetoond, waarbij geen onderscheid kan worden gemaakt tussen levende of dode bacteriën.
2. ELISA: bij deze test worden antilichamen tegen *C. burnetii* aangetoond. De uitslag van een ELISA zegt iets over of het dier (of een persoon) besmet is geweest met bacterie *C. burnetii* of gevaccineerd is tegen Q-koorts.
3. Immunohistochemische kleuring: *C. burnetii* kan in weefselcouples worden aangetoond.

Dier

Geïnfecteerde geiten en schapen zonder ziekteverschijnselen scheiden intermitterend *C. burnetii* uit in de melk. Veterinaire diagnostiek op koppelniveau wordt daarom met tankmelkmonitoring (PCR) gedaan. Bij gebruik van tankmelkmonsters is de test positief als door melkgevende geiten of schapen bacteriën in de melk worden uitgescheiden. De test is gevoelig; als enkele dieren de bacterie via de melk uitscheiden in een koppel van ongeveer duizend dieren kan de aanwezigheid van (het DNA van) de bacterie in het tankmelkmonster worden aangetoond.

Individuele dieren kunnen worden onderzocht op infectie met *C. burnetii* door middel van tests op vaginaalwabs (tot ongeveer een week na lammeren of abortus), melk- en bloedmonsters. Ook kan placentamateriaal worden onderzocht.

Mens

Omdat de klachten en bevindingen bij lichamelijk onderzoek vaak specifiek zijn, is laboratoriumonderzoek noodzakelijk om de diagnose Q-koorts te kunnen stellen. Laboratoria kunnen in het bloed DNA van (acuut) of antistoffen tegen (chronisch) *C. burnetii* bepalen. Een beperkt aantal laboratoria heeft de mogelijkheid om het DNA van de bacterie aan te tonen. Deze PCR test is vaak positief in de eerste twee weken van de ziekte, terwijl de antistoffen dan nog niet aantoonbaar zijn. Het patroon van antistoffen geeft aan of men te maken heeft met een relatief recente infectie of een chronische infectie.

2.6 Sociaal-emotionele gevolgen

Ten gevolge van ziektelast bij de mens

Een infectie met *C. burnetii* kan ingrijpende gevolgen hebben voor patiënten en hun omgeving. Mensen kunnen langdurig last hebben van een infectie met *C. burnetii*, bijvoorbeeld doordat de infectie chronisch wordt of doordat mensen het Q-koorts vermoeidheidssyndroom (QVS) krijgen.

Bij veehouders, ten gevolge van een uitbraak en daarbij behorende maatregelen

Zowel de uitbraak van een ziekte als de maatregelen die nodig zijn om de ziekte te beheersen kunnen een grote impact hebben op betrokkenen.

Er zijn sinds de Q-koorts crisis afspraken tussen de Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA) en de Gemeentelijke Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst (GGD) voor de opvang bij acute psychosociale problemen tijdens een dierziektecrisis. De NVWA heeft ten tijde van een uitbraak van een dierziekte veel contact met getroffen veehouders. Indien nodig kan de NVWA bij vermoeden van psychosociale problematiek, een signaal geven aan de GGD. De GGD kan vervolgens per situatie bekijken welke zorg het beste aan de betrokkene(n) geboden kan worden en zorgen dat deze zorg ingezet wordt.

3. Juridische basis

3.1 Nederland

3.1.1 Wet publieke gezondheid (WPG)

Meldingsplicht

Q-koorts bij de mens is een meldingsplichtige ziekte (groep C³). Het laboratorium en de arts melden aan de GGD. De GGD meldt anoniem en levert gegevens voor de landelijke surveillance van meldingsplichtige ziekten.

Bevoegdheden

Op grond van de WPG heeft de burgemeester de bevoegdheid om op te treden als er sprake is van (ernstig) gevaar voor de volksgezondheid. De burgemeester is verantwoordelijk voor infectieziektebestrijding en kan in dat kader ook vergaande maatregelen nemen. Hij zal zich daarin laten adviseren door zijn GGD. In geval van een (vermoeden van) besmetting zijn de burgemeester, de GGD en de IGZ bevoegd elke plaats te betreden voor zover dat voor de vervulling van hun taak nodig is. De burgemeester kan maatregelen gericht op gebouwen nemen, technische hygiëne voorschriften geven, gebouwen en goederen laten ontsmetten of sluiten, een verbod instellen tot gebruik of betreden van een gebouw en waren vernietigen. Directe maatregelen ten aanzien van dieren zijn niet mogelijk op grond van de WPG. Bestrijding van zoönosen waarbij de bron bij dieren ligt, vindt primair plaats op grond van de Gwvd.

3.1.2 Gezondheids- en welzijnswet voor dieren

De basis voor de preventie en bestrijding van dierziekten is in Nederland vastgelegd in de Gwvd. De Gwvd is een kaderwet die de minister van EZ bevoegdheden geeft om maatregelen vast te stellen ter voorkoming en bestrijding van een dierziekte. Met name afdeling 3 van hoofdstuk II van de Gwvd “De preventie en de bestrijding van besmettelijke dierziekten” is van belang. Eén van de redenen om een dierziekte als besmettelijke dierziekte aan te wijzen is als een ziekte naar het oordeel van de minister van VWS een ernstig gevaar voor de volksgezondheid oplevert. Op die grond is Q-koorts als besmettelijke dierziekte aangewezen.

Meldingsplicht

Artikel 19 van de Gwvd beschrijft de meldingsplicht voor de houder van een dier, bijvoorbeeld voor Q-koorts. De houder is verplicht om de NVWA op de hoogte te brengen indien dieren verschijnselen van Q-koorts vertonen of als redelijkerwijs kan worden aangenomen dat de dieren besmet zijn. Op grond van artikel 20 is hij verplicht medewerking te verlenen bij het vaststellen of het al dan niet om Q-koorts gaat. Voorts rust op elke houder de verplichting ervoor te zorgen dat een ziek dier of een van een ziekte verdacht dier zijn verblijfplaats niet verlaat (art. 29 Gwvd).

De meldingsplicht geldt ook voor dierenartsen en laboratoriummedewerkers. Dit staat beschreven in artikel 100 van de Gwvd.

Bevoegdheden

Artikel 17 van de Gwvd biedt een brede basis om ter voorkoming of bestrijding van dierziekten, waaronder Q-koorts, bij ministeriële regeling generieke maatregelen, al dan niet beperkt tot een bepaald gebied, in te stellen, zoals een vervoersverbod. Artikel 21 van de Gwvd bevat een bevoegdheid voor de minister om zo spoedig mogelijk de door hem noodzakelijk geachte besluiten tot bestrijding van een besmettelijke dierziekte te nemen. De maatregelen die hij in dat geval kan treffen zijn opgesomd in artikel 22 van de Gwvd.

³ Melding- en persoonsgegevens zijn bij ziekten in groep C nodig om de inzet van vrijwillige maatregelen rondom de patiënt of anderen in de gemeenschap mogelijk te maken.

Verdacht- en besmetverklaring

Bij een vermoedelijke of vastgestelde besmetting van Q-koorts worden de op het bedrijf aanwezige dieren op grond van de Gwwd en het Besluit verdachte dieren als verdacht of besmet aangemerkt. De gebouwen en terreinen van het bedrijf worden als besmet of van besmetting verdacht terrein aangemerkt door plaatsing van waarschuwborden.

3.1.3 Regeling tijdelijke maatregelen dierziekten

Specifieke maatregelen aangaande Q-koorts zijn opgenomen in de op de Gwwd gebaseerde Regeling tijdelijke maatregelen dierziekten. Deze regeling bevat maatregelen die gelden voor verdachte, besmette en vrije bedrijven, opfokbedrijven, bedrijven met een publieksfunctie en voor evenementen, tentoonstellingen of keuringen. Tot de maatregelen behoren onder andere de vaccinatieplicht, maatregelen met betrekking tot de aanvoer en het dekken van schapen en geiten en hygiënemaatregelen.

3.1.4 Overige wetgeving

Wet milieubeheer (WM) / Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (WABO)

Het belang van de bescherming van het milieu omvat ook de bescherming van mens en dier tegen besmettingsgevaar veroorzaakt door veehouderijen. Dit volgt uit de omschrijving van het begrip 'gevolgen voor het milieu' zoals opgenomen in artikel 1.1, tweede lid (aanhef en onder a) van de WM. In de jurisprudentie is bepaald dat de WM een aanvullende werking heeft ten opzichte van specifieke wetgeving zoals de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren en de Wet publieke gezondheid. In een omgevingsvergunning op grond van de WABO (onderdeel milieu) of in een AMvB op grond van de WM kunnen voorschriften worden opgenomen om besmettingsgevaar te voorkomen of te beperken (art. 2.22, tweede lid, WABO respectievelijk art. 8.40, derde lid, WM). In bijzondere situaties (groot risico voor omgeving) is het mogelijk een vergunning voor de oprichting of wijziging van een veehouderij te weigeren (art. 2.14, derde lid, WABO).

Wet ruimtelijke ordening (WRO)

Volksgezondheid is een aspect dat bij de belangenafweging in het kader van de ruimtelijke ordening kan worden meegewogen. In beginsel is het daarom mogelijk om op grond van de WRO maatregelen te nemen ter voorkoming of beperking van besmettingsgevaar veroorzaakt door veehouderijen. Dat kan door middel van de situering van veehouderijen en voorschriften in het bestemmingsplan (zoning, afstandseisen, beperken grootte bouwblok e.d.). De belangrijkste mogelijkheden die de WRO in dit verband biedt zijn: het vaststellen of wijzigen van een bestemmingsplan door de gemeenteraad en, voor zover provinciale of nationale belangen dat (met het oog op een goede ruimtelijke ordening) noodzakelijk maken, het stellen van regels m.b.t. de inhoud van bestemmingsplannen door middel van een provinciale verordening respectievelijk een AMvB (art. 3.1, 4.1 resp. 4.3 WRO). Ongewenste ontwikkelingen kunnen worden voorkómen door vooruitlopend op de wijziging van het bestemmingsplan (of de vaststelling van een verordening of AmvB), een voorbereidingsbesluit te nemen (art. 3.7, 4.1, vijfde lid, resp. 4.3, vierde lid, WRO).

Arbeidsomstandighedenwet (Arbowet)

De Arbeidsomstandighedenwet (of kortweg Arbowet) bevat regels voor werkgevers en werknemers om de gezondheid, de veiligheid en het welzijn van werknemers en zelfstandig ondernemers te bevorderen. Doel is om ongevallen en ziekten door het werk, te voorkomen. In 2007 is de Arbeidsomstandighedenwet aangepast. Het doel van de nieuwe regelgeving is de verantwoordelijkheid van werkgever en werknemers voor het arbobeleid te vergroten. Het arbobeleid wordt niet op gedetailleerd niveau door de centrale overheid geregeld, maar moet zoveel mogelijk tot stand komen tussen werkgevers en werknemers, zodat maatwerk mogelijk is. Gezond en veilig werk voor iedereen, dat is het uitgangspunt van de Arbowet. De werkgever is verantwoordelijk voor de gezondheid van zichzelf en van zijn werknemers en/of opdrachtnemers. De werkgever zorgt voor een goede risico-inschatting en voor passende beschermende maatregelen op grond van goed

werkgeverschap. Bij een preventieve aanpak moet zoveel mogelijk aan bronbenadering gebeuren en moet tevens rekening gehouden worden met de individuele eigenschappen van de werknemer.

De arbowetgeving bestaat uit zogeheten doelvoorschriften. De doelvoorschriften geven het gewenste resultaat aan. Hoe werkgevers en werknemers de doelen bereiken, kunnen ze per sector regelen. Vakbonden en werkgeversorganisaties kunnen een zogenaamde arbocatalogus samenstellen waarin zij aangeven op welke manier en met welke middelen bedrijven de doelvoorschriften kunnen halen⁴. Hierin komt Q-koorts ook aan de orde. Werknemers die met Q-koorts te maken kunnen hebben zijn bijvoorbeeld dierenartsen, werknemers geiten/schapenbedrijven, ruimers, vleesverwerkers, werknemers met hematogene blootstelling in de gezondheidszorg. Ook inspecteurs, adviseurs en toezichthouders die besmette bedrijven bezoeken behoren hiertoe.

Naast de Arbeidsomstandighedenwet zijn doelvoorschriften ook opgenomen in het Arbeidsomstandighedenbesluit (Arbobesluit). Het Arbobesluit is een uitwerking van de Arbowet en bevat concrete arbovoorschriften ingedeeld naar onderwerp, bijvoorbeeld beeldschermwerk, lawaai of gevaarlijke stoffen, die voor alle werknemers en sectoren gelden. Biologische agentia vallen onder hoofdstuk 4⁵. Deze bepalingen aangaande biologische agentia vloeien rechtstreeks voort uit EG-richtlijn 2000/54. De bepalingen aangaande biologische agentia zijn ook van toepassing op zelfstandigen, de veehouder of dierenarts.

Zie verder paragraaf 5.3.4 en 6.3.10.

3.2 Internationaal

3.2.1 World Health Organisation (WHO)

De World Health Organisation van de Verenigde Naties (VN) is de coördinerende autoriteit op het gebied van volksgezondheid. De WHO is verantwoordelijk voor coördinatie van wereldwijde gezondheidsvraagstukken. De WHO geeft informatie over de monitoring en beheersing van Q-koorts.

3.2.2 World Organisation for Animal Health (OIE)

De noodzaak om de bestrijding van dierziekten globaal aan te pakken heeft geleid tot de oprichting van de Office International des Epizooties (OIE). De OIE is een intergouvernementele organisatie, waar 181 landen lid van zijn. Q-koorts is opgenomen in de lijst dierziekten van de OIE. Dit houdt in dat landen geregeld informatie geven aan de OIE over de status van hun land ten aanzien van Q-koorts.

3.2.3 Europese Unie

In het kader van de volksgezondheid wordt Q-koorts genoemd als een van de ziekten waarmee rekening moet worden gehouden bij bloedtransfusie en weefseldonatie. De richtlijn beschrijft kwaliteits- en veiligheidsnormen voor de inzameling, het testen, de bewerking, de opslag en de distributie van bloed en bloedbestanddelen van menselijke oorsprong, en stelt regels aan bijvoorbeeld het testen op Q-koorts in geval van een epidemie.

In het kader van diergezondheid heeft de Europese Unie een aantal besmettelijke dierziekten afkomstig van de OIE dierziektelijst, bestrijdingsplichtig verklaard. Q-koorts behoort hier niet toe. Er is dan ook geen Europese regelgeving voor Q-koorts waarin beschreven is welke maatregelen lidstaten dienen te nemen bij een uitbraak of een verdenking van een uitbraak. Het is aan de lidstaten of en zo ja welke maatregelen zij treffen bij een uitbraak van Q-koorts.

⁴ De arbocatalogus voor agrarische en groene sectoren is te vinden op www.agroarbo.nl

⁵ http://wetten.overheid.nl/BWBR0008498/Hoofdstuk4/Afdeling9/geldigheidsdatum_08-10-2015

4. Crisisorganisatie

Dit hoofdstuk gaat in op de organisatie van dierziektebestrijding. Achtereenvolgens wordt aandacht besteed aan de crisisorganisatiestructuur van EZ, de samenstelling van overlegstructuren en het uitvoeringsgedeelte. In de onderdelen daaropvolgend wordt de financiering van de bestrijding besproken, daarna de middelen (personeel, teams, apparatuur en laboratorium) en de opleiding en training van personeel en betrokkenen.

Dit hoofdstuk is gebaseerd op de structuur zoals dit geldt voor EZ.

Het Beleidshandboek crisisbesluitvorming en crisiscommunicatie zoönose beschrijft specifiek de structuur bij samenwerking in geval van zoönosen (zoals Q-koorts) met VWS.

Naast het beleidsdraaiboek Q-koorts zijn er andere draaiboeken die de gang van zaken bij crises beschrijven. In dit Q-koorts beleidsdraaiboek wordt hiernaar vaak verwezen. De meest recente versies van draaiboeken zijn te vinden op de website www.rijksoverheid.nl.

Op ministerieniveau (VWS en EZ) betreft het een vijftal overkoepelende draaiboeken:

- **Handboek Crisisbesluitvorming DG Agro en Natuur (EZ)**
Dit handboek voorziet in een structuur en werkwijze voor het geval DG Agro en Natuur met een crisis geconfronteerd wordt en beschrijft achtereenvolgens de crisisorganisatie en de werkwijze binnen het DG.
- **Departementaal Handboek Crisisbesluitvorming**
Dit handboek gaat in op de voorzieningen en maatregelen die noodzakelijk zijn om een organisatie in korte tijd en geïntegreerd met de reguliere werkzaamheden een crisis te laten managen. De bij het ministerie gekozen structuur sluit aan bij de (interdepartementale) structuur zoals deze beschreven is in het Nationaal Handboek Crisisbesluitvorming.
- **Handboek financieel management in crisissituaties**
Dit handboek beschrijft wat de taken zijn voor de organisatieonderdelen van het ministerie op het gebied van financieel beheer en wie daarvoor verantwoordelijk is.
- **Handboek communicatie bij crises**
- **Beleidshandboek crisisbesluitvorming en crisiscommunicatie zoönose**
Voor uitbraken van zoönosen is een gezamenlijk beleidshandboek opgesteld door VWS en EZ. Dit handboek beschrijft de structuur bij samenwerking in geval van zoönosen. Het geeft een algemene invulling voor de aanpak van een uitbraak van een zoönose. Daarnaast geeft het inzicht in verantwoordelijkheden, taken, structuren van de betrokken organisaties, biedt het werkmodellen en een overzicht van de mogelijk in te zetten communicatiemiddelen.

Daarnaast zijn de volgende documenten beschikbaar:

- **NVWA uitvoeringsdraaiboek Q-koorts**
Dit draaiboek van de NVWA beschrijft de activiteiten bij de beheersing van Q-koorts, voortvloeiende uit de te nemen beleidsmaatregelen. Daarnaast heeft de NVWA een algemeen Handboek Incident- en Crisisbeheersing (HIC).
Voor bronopsporing en tracering werkt de NVWA samen met de regionale GGD. Hiervoor is een samenwerkingsprotocol opgesteld.
- **LCI-richtlijn Q-koorts**
De LCI-richtlijn Q-koorts van RIVM/GGD is te vinden op de website van het RIVM (www.rivm.nl). In de LCI-richtlijn worden o.a. maatregelen genoemd die een veehouder of dierenarts kunnen nemen ter bescherming van zichzelf en zijn werknemers om een infectie met *C. burnetii* te voorkomen.

Uiteraard zijn er nog andere draaiboeken van uitvoerende diensten, andere ministeries en betrokken organisaties, bijvoorbeeld het handboek 'Noodsituaties bij agrarische bedrijven' van het ministerie van I&M.

4.1 Crisisorganisatiestructuur EZ

De crisisorganisatiestructuur is beschreven in het EZ-handboek Crisisbesluitvorming. Dit handboek gaat in op de voorzieningen en maatregelen die noodzakelijk zijn om een crisis af te handelen. De bij EZ gekozen structuur sluit aan bij de (interdepartementale) structuur zoals beschreven in het Nationaal handboek Crisisbesluitvorming (zie www.rijksoverheid.nl).

EZ werkt tijdens een crisis met een vastgestelde Crisisbesluitvormingstructuur dat bestaat uit een Departementaal Beleidsteam (DBT-EZ), een Departementaal Adviesteam (DAT-EZ) en een Departementaal Communicatieteam (DCT-EZ). De crisisbesluitvormingstructuur krijgt ondersteuning en advies van een Departementaal Crisis Centrum (DCC). Indien de omvang van de verstoring dat vereist kan door de voorzitter van het DBT besloten worden tot het inrichten van een Regionaal Coördinatie Centrum (RCC).

4.1.1 Departementale Crisisorganisatie EZ

Departementaal Crisiscentrum (DCC-EZ)

Gedurende de 'koude' fase beschikt EZ over een DCC-EZ. In deze fase heeft het DCC een coördinerende functie in de departementale crisisvoorbereiding binnen EZ. Het DCC kent in deze fase een vaste samenstelling.

Wanneer een crisis dreigt of is ontstaan, besluit de meest betrokken Directeur-generaal (DG) tot de inrichting van een DBT, al dan niet ondersteund door een DAT. In de zgn. 'warme' fase wordt de gehele crisisbesluitvormingsstructuur aangeduid als (opgeschaald) DCC. Na opschaling behelst het DCC de departementale EZ-crisisorganisatie en omvat alle benodigde voorzieningen en faciliteiten. Een volledig opgeschaald DCC bestaat uit de betrokken organisatieonderdelen, georganiseerd in het DBT, het DAT, het DCC en andere aanvullende teams.

Bij de organisatorische samenstelling van crisisteams wordt aansluiting gezocht bij het Rollenhuis Crisisbeheersing Rijksoverheid wat voorschrijft dat elk crisisteam bestaat uit 9 crisisrollen:

- Voorzitter (leiding en coördinatie)
- Secretaris (bewaking crisis-vergaderproces en vastleggen van besluiten en afspraken)
- Adviseur Crisisbeheersing (advies proces crisisbeheersing)
- Informatie coördinator (knooppunt van informatie)
- Adviseur communicatie
- Inhoudelijk adviseur
- Liaison (verbinding tussen verschillende teams en organisaties)
- Facility manager (ICT, gebouw, logistiek, catering, etc)
- Evaluator (kijkt mee met het team en doet indien nodig verbetervoorstellen)

Departementaal Beleidsteam (DBT-EZ)

De meest betrokken DG zal, afhankelijk van aard en ernst van de situatie, overgaan tot de crisisfase door het bijeenroepen van één of meer crisisteams. De DG zal optreden als voorzitter van het DBT.

De aard van de crisis bepaalt de personele samenstelling van het DBT. Deze zal bestaan uit de basisbezetting zoals aangegeven in het Handboek Crisisbesluitvorming en zal bij een uitbraak van een besmettelijke dierziekte aangevuld worden met de Chief Veterinary Officer (CVO), gemandateerd vertegenwoordigers van de betrokken beleidsdirecties, de directie Regio, de NVWA en Rijksdienst voor ondernemend Nederland (RVO.nl). In het DBT worden besluiten genomen over de aanpak van de crisis. Vz-DBT kan besluiten tot het instellen van een Departementaal Adviesteam. In het Departementaal Adviesteam wordt de besluitvorming van het DBT voorbereid.

Departementaal Adviesteam (DAT-EZ)

Het DAT staat onder leiding van een, door de meest betrokken DG, aangewezen coördinerend directeur. De personele samenstelling van het DAT bestaat uit de basisbezetting zoals aangegeven in het Handboek Crisisbesluitvorming en zal bij een uitbraak van een besmettelijke dierziekte aangevuld

kunnen worden met medewerkers van de verschillende betrokken directies en uitvoerende diensten. In het DAT worden o.a. adviezen voorbereid aan het DBT over te nemen besluiten.

4.1.2 NVWA Incident- en Crisiscentrum (NVIC)

Het NVWA Incident- en Crisiscentrum (NVIC) staat dag en nacht paraat om dierziektemeldingen af te handelen. Daarnaast zorgt het NVIC voor het actueel houden van de NVWA draaiboeken en het voorbereiden van de organisatie op incidenten en crises d.m.v. het trainen en opleiden van de medewerkers. In crisistijd geeft de NVWA advies aan het DBT over de uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid van mogelijke maatregelen. Ook nemen NVWA medewerkers zitting in het DAT-EZ. De NVWA is verantwoordelijk voor het uitvoeren van eventuele maatregelen en houdt toezicht op de naleving van de regelgeving. De Inspecteur Generaal (IG) van de NVWA is verantwoordelijk voor de uitvoering van de NVWA-werkzaamheden.

In Nederland is de bestrijding van dierziekten centraal georganiseerd. Vaak hebben uitbraken van dierziekten een sterk regionale component. In voorkomend geval kan door Vz-DBT besloten worden dat er in de regio van uitbraak een regionaal coördinatiecentrum (RCC) ingericht wordt

Het RCC is een gelegenheidssamenwerking tijdens een crisis om de coördinatie in de regio vorm te geven. Zoals het informeren van het openbaar bestuur in de regio (gemeenten, provincies, veiligheidsregio's), het afstemmen van maatregelen met de betrokken sectoren in de regio en de verschillende EZ-kolommen onderling die in de regio actief zijn. Daarnaast heeft het RCC een belangrijke signaleringsfunctie vanuit de regio naar het beleidsniveau. In geval van Dierziektebestrijding bestaat het RCC uit minimaal 3 organisatieonderdelen; B&I (Directie Regio), NVWA en RVO.nl. Informatie komt bij elkaar in het Regionaal Coördinatieteam (RCT). Elke kolom is zelf verantwoordelijk voor het operationele deel van de crisisbestrijding. De 3 kolommen hebben elk een eigen vertegenwoordiger in het DBT. Het Hoofd RCC verzorgt de procesmatige aansturing en is verantwoordelijk voor o.a. de bedrijfsvoering binnen het RCC.

4.2 Financiële voorzieningen

4.2.1 Kosten en financiering van de bestrijding

Voor de uitgaven die de Nederlandse overheid moet doen voor de bestrijding van dierziekten heeft de Nederlandse overheid de gelden van het Diergezondheidsfonds (DGF) tot haar beschikking. Dit DGF is een onderdeel van de begroting van de centrale overheid. Daarmee is verzekerd dat de Nederlandse overheid kan voldoen aan haar financiële verplichtingen bij het bestrijden van dierziekten.

4.2.2 Inkomsten van het Diergezondheidsfonds

De inkomsten van het DGF zijn afkomstig van het bedrijfsleven, bijdrage van de EU (cofinanciering) en bijdragen van de overheid. Met het bedrijfsleven is een convenant gesloten waarmee het bedrijfsleven zich verbindt een deel van de uitgaven van het DGF voor de kosten van de bewaking en bestrijding van dierziekten te betalen en te storten in het DGF.

Voor het vaststellen van de schade en toekennen van een tegemoetkoming in de kosten als dieren of producten als gevolg van een bestrijdingsmaatregel worden vernietigd, wordt gebruik gemaakt van onafhankelijke taxateurs ('deskundigen' zoals beschreven in artikel 88 van de Gwwd). Het ministerie kent de tegemoetkoming toe en bepaalt uiteindelijk de hoogte van de tegemoetkoming. Tegen de toekenning van de tegemoetkoming is bezwaar en beroep mogelijk door de belanghebbenden.

4.3 Middelen

Nederland heeft personele middelen, apparatuur, laboratoriumcapaciteit en infrastructuur om een snelle en effectieve bestrijdingscampagne te effectueren. Op de details van de verschillende aspecten van deze voorzieningen wordt in deze paragraaf ingegaan.

4.3.1 Personeel

Op permanente basis is er personeel aanwezig voor zowel beleidsontwikkeling als voor uitvoering. Er zijn afspraken met de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) en de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD) over de inzet van (bij voorkeur in de betrokken diersoort gespecialiseerde) dierenartsen in de specialisten- en frontteams. Tevens heeft de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) waakvlamcontracten voor de inzet van personeel en de apparatuur voor de uitvoer van de maatregelen, die onder toezicht en verantwoordelijkheid van de NVWA op de besmette bedrijven moeten worden uitgevoerd.

De NVWA zelf zal bij een uitbraak van een besmettelijke dierziekte als eerste het reguliere personeel inzetten. Aanvullend personeel kan ingezet worden indien nodig. Hiervoor zijn eveneens afspraken met onder andere de GD, de KNMvD en verschillende bedrijven. Daarnaast kunnen tijdens de crisis ook studenten van de Faculteit Diergeneeskunde (Universiteit Utrecht) worden ingezet. Bij grootschalige incidenten en crises kan EZ via het Landelijk Operationeel Coördinatie Centrum (LOCC) voor de NVWA bijstand vragen van andere handhavers zoals politie en defensie.

4.3.2 Expert teams

Deskundigengroep dierziekten

De deskundigengroep dierziekten brengt onafhankelijk veterinaire advies uit aan EZ over preventie en bestrijding van besmettelijke dierziekten. De deskundigengroep dierziekten bestaat uit o.a. uit epidemiologen, microbiologen en praktiserende dierenartsen. Deelname is op persoonlijke titel en gebaseerd op wetenschappelijke deskundigheid of ervaring. Een beleidsmedewerker van de directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn (DAD) van EZ voert het secretariaat. De deskundigengroep dierziekten kan aangevuld worden met andere deskundigen wanneer specialistische kennis over een bepaald onderwerp nodig is.

Specialistenteams voor dierziekten

Deze teams bestaan uit een speciaal opgeleide dierenarts van de NVWA (de dierziektedeskundige), een dierenarts van GD en de betrokken praktiserend dierenarts. De dierziektedeskundigen zijn getraind in het herkennen van verschijnselen van aangifteplichtige of meldingsplichtige dierziekten. Zij worden door team NVIC van de NVWA naar verdenkingen van deze dierziekten gestuurd om de situatie ter plekke te beoordelen en daarover te rapporteren zodat, indien nodig, maatregelen kunnen worden genomen (indien nodig nemen zij ambtelijke monsters).

Frontteams van de NVWA

Binnen de NVWA zijn, verdeeld over Nederland, frontteams geformeerd. Een frontteam is een zelfstandig opererend team bestaande uit twee dierenartsen (waarvan één de coördinator) en vier medewerkers (waaronder een hygiënist en administrateur). Kenmerken van frontteams zijn: multidisciplinair, goed opgeleid en getraind, snel inzetbaar en uniform werkend. Een frontteam wordt als eerste ingezet bij een (mogelijke) dierziektecrisis (met name in de eerste 72 uur voor traceren en/of screenen van bedrijven). Dit alles gebeurt onder leiding van het NVIC.

Welzijnscommissie

Bij een dierziekte uitbraak wordt een commissie ingesteld die toezicht houdt of de uitvoering van de acties in het kader van dierenwelzijn op een verantwoorde wijze wordt gedaan. De commissie bestaat uit ten hoogste drie leden die door de verantwoordelijke bewindspersoon worden benoemd. De commissie heeft toegang tot alle locaties waar door het regionale coördinatiecentrum maatregelen worden voorbereid of uitgevoerd. De commissie doet aanbevelingen om welzijnsproblemen die zich voordoen tot een oplossing te brengen. Als regel zal de commissie dit doen in samenspraak met het RCC. Als de problematiek op dat niveau niet direct is op te lossen, heeft de commissie de bevoegdheid het probleem direct aan het DBT voor te leggen. De commissie rapporteert haar bevindingen aan de verantwoordelijke bewindspersoon.

4.4 Training van personeel

Voor de beleidsmedewerkers van EZ zijn er speciale crisismanagementopleidingen. Trainingsprogramma's voor de dierziektedeskundigen, de frontteams van de NVWA en de afdelingshoofden van het RCC omvatten training in klinische diagnose, epidemiologisch onderzoek (traceren en bewaking) en procedures voor besmette locaties. Deze trainingen worden gegeven door het NVIC. Instructies voor ander personeel dat bij de controle en bestrijding van Q-koorts betrokken is, staan beschreven in uitvoeringsdraaiboeken van de NVWA. Ook de extern ingehuurde bedrijven en extern personeel, die tijdens een uitbraak werkzaamheden voor de NVWA uitvoeren, werken volgens de actuele werkinstructies uit het uitvoeringsdraaiboek.

4.5 Meldplicht

De Gwwd bepaalt dat als een dier verschijnselen van een besmettelijke dierziekte vertoont dit gemeld moet worden aan de NVWA (045-546 31 88). Dit telefoonnummer is 24 uur per dag en 7 dagen per week bereikbaar.

5. Communicatie

Dit hoofdstuk is gebaseerd op de communicatiestructuur zoals die geldt voor EZ. Bij een dierziekte-uitbraak zal het Handboek Communicatie bij Crises worden gevolgd. Het Handboek Communicatie bij Crises sluit aan bij het algemeen kader dat beschreven staat in het Handboek Crisisbesluitvorming EZ. Beide handboeken zijn te vinden op www.rijksoverheid.nl.

In het kader van beleidscommunicatie staat het door de bestuursraad (BR) vastgestelde 'Strategische kader crisiscommunicatie' centraal. De regie op de invulling van de beleidscommunicatie ligt primair bij de Directie Communicatie (DC), maar is secundair een verantwoordelijkheid van iedereen die bij de crisis is betrokken en van alle niveaus in de crisisorganisatie.

5.1 Communicatie strategie

De communicatiestrategie van EZ is gebaseerd op 3 pijlers:

- A) Het in stelling brengen van de bewindspersoon als effectief crisismanager (informatie geven en duiden, crisisperceptie kennen en beïnvloeden, inspelen op hetgeen er leeft en steun voor maatregelen verwerven).
- B) Als crisisorganisatie in contact blijven met de omgeving.
- C) Als crisisorganisatie doen wat nodig is op het gebied van communicatie.

5.2 Communicatiedoelgroepen en –doelstellingen

5.2.1 Algemeen

Voor het algemeen publiek geldt dat rekening moet worden gehouden met de volgende aspecten:

- Q-koorts is een zoönose.
- Maatregelen en de gevolgen kunnen emotionele reacties oproepen.
- Sociale media ; meningen/verhalen worden snel verspreid.

5.2.2 Communicatiedoelgroepen

- Professionele veehouders (direct getroffen, potentieel betrokken)
- Intermediairs:
 - Sectororganisaties (LTO, ZuivelNL, SBK, Platform KSGH, LWPS, VGSN)
 - Dierenbescherming
 - Dierenartsen (KNMvD)
 - Experts
- Hobbydierhouders, beheerders van kinderboerderijen, zorgboerderijen, dierentuinen etc.
- Algemeen publiek en omwonenden
- Betrokken overheidsorganisaties
- Politieke doelgroepen
- Interne doelgroepen van de rijksoverheid.⁶

5.2.3 Communicatiedoelstellingen

- Doelgroepen weten wat de (dreigende) crisis betekent voor de samenleving. De bewindspersoon / overheid plaatst de gebeurtenis in een context.
- Regionale overheden zijn op de hoogte van de ontwikkelingen en van de overheidsmaatregelen die spelen in hun regio. Zij weten welke maatregelen zij moeten nemen, zij nemen deze en zij communiceren met inwoners.

⁶ Intermediaire organisaties zijn verantwoordelijk voor hun eigen interne communicatie.

- Ook als er geen concrete informatie is, weten de doelgroepen wat het verloop is van het proces, wat de overheid niet weet en wat zij doet om informatie te achterhalen (procesinformatie).
- Doelgroepen begrijpen waarom de maatregelen worden genomen.
- Doelgroepen weten waar zij terecht kunnen voor meldingen, informatie, advies en hulp.
- Doelgroepen zijn op de hoogte van de algemene financiële consequenties van de maatregelen.
- De Tweede Kamer is op de hoogte van de ontwikkelingen, van de maatregelen en van de economische, psychosociale en (EU-)politieke gevolgen van de uitbraak.
- Interne doelgroepen zijn op de hoogte van de ontwikkelingen en van de overheidsmaatregelen. Zij weten wat en hoe zij kunnen communiceren.

Omgaan met emoties:

- Doelgroepen kunnen hun zorgen uiten en voelen zich gehoord door de overheid.
- Doelgroepen hebben vertrouwen in de aanpak van de overheid en diens samenwerking met de intermediairs.

Algemene uitgangspunten risico- en crisiscommunicatie over zoonosen staan beschreven in bijlage 4 van het Beleidshandboek crisisbesluitvorming en crisiscommunicatie zoonose.

5.3 Communicatie

5.3.1 Technisch Uitvoeringsoverleg (TUO)

Direct na het besluit van de bewindspersonen over maatregelen worden alle doelgroepen op de hoogte gebracht. Daarvoor wordt een Technisch Uitvoeringsoverleg (TUO), voorheen basisoverleg, georganiseerd. Het TUO is een wederzijds informierend orgaan. In het TUO zijn verschillende doelgroepen vertegenwoordigd, zoals de betrokken departementen, betrokken directies, de NVWA, het bedrijfsleven, hobbydierhouders, dierenbescherming, kennisinstituten en arbodiensten. Omdat Q-koorts een risico voor de volksgezondheid vormt en de maatregelen ook op mensen betrekking kunnen hebben, worden ook patiëntenorganisaties (bijvoorbeeld van risicogroepen) betrokken. Het TUO is geen besluitvormend overleg, maar heeft als doel inzicht te krijgen in de consequenties van maatregelen, het uitleggen van maatregelen en het creëren van draagvlak voor maatregelen. Aan het TUO kunnen in beginsel de organisaties deelnemen die betrokken zijn bij of de effecten ondervinden van getroffen maatregelen. Communicatie over de maatregelen, over de risico's voor de volks- en diergezondheid en over de onzekerheden ten aanzien van de risico's zal in het TUO nadrukkelijk aan bod komen.

In de praktijk kan het nodig zijn dat de professionals in de dierziekte- en infectieziektebestrijding al gestart zijn met de voorbereidingen en de uitvoering van de maatregelen.

Naast het TUO kunnen er Bestuurlijke Overleggen worden gehouden om de situatie en maatregelen met specifieke stakeholders te bespreken. De frequentie hiervan zal worden afgestemd naar behoefte van het ministerie en de betreffende stakeholders.

Het informeren en adviseren van de natuurorganisaties zal plaatsvinden via het Overleg Natuur en Besmettelijke Dierziekten van de Directie Natuur en Biodiversiteit (N&B).

5.3.2 Informeren omwonenden

Omwonenden van een besmet bedrijf (een bedrijf waar Q-koorts is vastgesteld) worden op verschillende manieren op de hoogte gebracht. De NVWA plaatst een bord bij een besmet bedrijf. Daarnaast stelt de NVWA de GGD en de burgemeester van de betreffende gemeente op de hoogte van de besmetting. De burgemeester kan dan de omwonenden op de hoogte stellen en wijzen op de

risico's. Op de website van het RIVM zijn, in de toolkit Q-koorts, diverse voorlichtingsmaterialen te vinden. Tenslotte zijn op de site van de NVWA zowel een kaart met een overzicht van de besmette bedrijven als de NAW gegevens van deze bedrijven te vinden.

5.3.3 Informeren toeristen

Toeristen kunnen op verschillende manieren op de hoogte gebracht worden van een besmet bedrijf. Ook voor toeristen geldt dat zij gewaarschuwd worden door een bord op het besmette bedrijf. Daarnaast kan de GGD of de burgemeester besluiten recreatiebedrijven en toeristen actief op de hoogte te stellen. Op de website van het RIVM zijn, in de toolkit Q-koorts, diverse voorlichtingsmaterialen te vinden. Daaronder is onder andere ook een brief voor recreatiebedrijven en recreanten in de buurt van besmette bedrijven te vinden. Op de site van de NVWA zijn zowel een kaart met een overzicht van de besmette bedrijven als de NAW gegevens van deze bedrijven te vinden.

5.3.4 Meldingsplicht onder de aandacht brengen

Wanneer sprake is van een stijging van het aantal patiënten met Q-koorts, zullen zorgverleners in het betreffende gebied door de GGD opnieuw attent gemaakt worden op de ziekteverschijnselen van Q-koorts en de meldingsplicht bij de GGD. Veehouders, houders van bedrijven met een publieksfunctie, hobbyhouders en dierenartsen zullen door de NVWA erop attent gemaakt worden dat zorgvuldig gelet moet worden op verschijnselen van Q-koorts bij dieren, en dat deze verschijnselen zo snel mogelijk gemeld moeten worden bij de NVWA.

Beroepsziekten moeten worden gemeld bij het Nederlands Centrum voor beroepsziekten (NCvB) door de arbodienst/bedrijfsarts.

5.3.5 Besmetstatus

Op besmette bedrijven geldt een bezoekersverbod voor stallen waar schapen of geiten worden gehouden, met uitzondering van bezoekers die vanwege de uitoefening van hun beroep op het bedrijf moeten zijn. Zij moeten door de werkgever vooraf actief worden geïnformeerd over de besmetstatus en over een mogelijk verhoogd gezondheidsrisico. Ingehuurd personeel of inzet van aannemers dienen door de opdrachtgever geïnformeerd te worden over de besmetstatus.

6. Beleid, monitoring en maatregelen Q-koorts

6.1 Beleid

De ziekte Q-koorts is endemisch (algemeen voorkomend) en ubiquitair (wijdverspreid in de omgeving). In deze situatie kunnen besmettingen met *C. burnetii* vóórkomen, zowel bij mensen als bij dieren. Het beleid is daarom voornamelijk gericht op het *beheersen* van de ziekte.

In Nederland geldt een meldingsplicht voor Q-koorts (bij mens en dier) en er worden monitoringsactiviteiten uitgevoerd. Er is geen Europese regelgeving voor Q-koorts waarin beschreven is welke maatregelen lidstaten dienen te nemen bij een uitbraak of een verdenking van een uitbraak. Het is dus aan de lidstaten zelf om te bepalen of en zo ja welke maatregelen zij treffen ter voorkoming van of bij een uitbraak van Q-koorts.

Verantwoordelijkheden en samenwerking

De verantwoordelijkheid voor humane preventie- en bestrijdingsmaatregelen ligt bij de burgemeester (Wet Publieke Gezondheid (WPG)). De minister van VWS is betrokken vanwege het creëren van randvoorwaarden om een goede bestrijding en preventie mogelijk te maken. Veterinaire maatregelen worden ingesteld door de minister van EZ. De verantwoordelijkheid voor uitvoering en handhaving van de veterinaire maatregelen ligt vervolgens bij de NVWA.

Werkgevers zijn verantwoordelijk als het gaat om gezonde arbeidsomstandigheden voor werknemers. Inspectie SZW houdt daar steekproefsgewijs toezicht op.

De GGD en NVWA werken samen op basis van een samenwerkingsprotocol. Als zich bijvoorbeeld een cluster van patiënten met Q-koorts voordoet in een bepaalde regio, dan wordt onderzoek gedaan naar de bron van de infecties (bronopsporing). De NVWA voert de bronopsporing uit op verzoek van een regionale GGD. Het protocol is online beschikbaar (<http://www.ggdkennisnet.nl/thema/zoonosen>).

Wanneer zich op een bedrijf een *C. burnetii* besmetting met abortussen voordoet, dan kan de NVWA onderzoek inzetten naar waar de infectie vandaan komt en of er inmiddels verspreiding heeft opgetreden naar andere bedrijven (tracering).

6.2 Monitoring Q-koorts

6.2.1 Passieve monitoring

Dier

Op grond van de artikelen 19 en 100 van de Gwvd zijn houders van dieren, dierenartsen en andere betrokkenen verplicht om verschijnselen van Q-koorts bij dieren te melden bij de NVWA. De meldplicht heeft als doel een uitbraak zo snel mogelijk te ontdekken (early warning). Eén van de verschijnselen van Q-koorts is abortus.

Alle veehouders (dus ook hobbydierhouders), en medewerkers op zorg- en kinderboerderijen, dierenartsen etc. zijn dus verplicht een significant verhoogd aantal abortussen bij schapen of geiten te melden. De NVWA doet vervolgens onderzoek op het bedrijf.

Ook de secties die bij GD gedaan worden op gestorven dieren zijn een vorm van passieve monitoring.

Mens

Q-koorts bij de mens is een meldingsplichtige ziekte (groep C) wat inhoudt dat persoonsgegevens nodig zijn om de inzet van maatregelen rondom de patiënt mogelijk te maken.

Op grond van de WPG zijn behandelend artsen en laboratoriumhoofden verplicht om een patiënt waarbij Q-koorts is vastgesteld te melden aan de GGD. De GGD neemt contact op met de behandelend arts en de patiënt om na te gaan of aan de meldingscriteria is voldaan en of er aanwijzingen zijn voor blootstelling aan een mogelijke infectiebron. Patiënten waarbij sprake is van koorts, longontsteking of leverontsteking (hepatitis) in combinatie met een bevestiging van de diagnose acute Q-koorts door middel van een laboratoriumtest worden anoniem gemeld aan het Centrum Infectieziektebestrijding (CIb) van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). De precieze criteria voor melding zijn weergegeven in de richtlijn Q-koorts van de Landelijke

Coördinatie Infectieziektebestrijding⁷. Als een mogelijke infectiebron door meerdere patiënten wordt genoemd of als sprake is van clustering van patiënten op basis van postcode, dan wordt dit door de GGD aan de NVWA gemeld zodat brononderzoek kan plaatsvinden (bronopsporing). Als een mogelijke bron gevonden wordt dan geeft de NVWA adviezen over maatregelen. De GGD gaat na of er een duidelijk verband is tussen een mogelijke bron met de bekende ziektegevallen.

Werkgevers dienen een besmetting met Q-koorts te melden bij de arbodienst/arboprofessional waar zij gebruik van maken bij de ziekteverzuimbegeleiding. De bedrijfsarts is verplicht de beroepsziekte te melden bij het NCvB. De werkgever is verplicht bij een ziektegeval of uitbraak zo snel mogelijk preventieve maatregelen te nemen. Hij zal daarbij gebruik moeten maken van arboprofessionals als hijzelf onvoldoende kennis heeft.

Arboprofessionals kunnen geïnformeerd worden door het arbo-inf@ct, een informatieve berichtenservice van het RIVM in samenwerking met het NCvB die ingezet wordt bij uitbraken. Naast het NCvB monitort ook het RIVM op infectieziekte-uitbraken en wordt hierbij ook specifiek aandacht aan werknemers besteedt. Zo kunnen snel signalen van besmettingen onder werknemers worden opgepikt.

Alle veehouders, dus ook van zorgboerderijen en kinderboerderijen, ook als zij alleen vrijwilligers in dienst hebben, vallen onder de verplichtingen van de arbowet.

Dier en mens

Signalen (b.v. een significant verhoogd aantal humane ziektegevallen of een significant verhoogd aantal abortussen bij herkauwers door een infectie met *C. burnetii* op één of meer bedrijven) met betrekking tot de ziekte Q-koorts worden besproken in het Signaleringsoverleg Zoönosen (SO-Z). Indien nodig wordt opgeschaald.

Zie voor meer informatie het Beleidshandboek crisisbesluitvorming en crisiscommunicatie zoönose.

6.2.2 Actieve monitoring

Dier

Naast passieve monitoring is er voor Q-koorts sinds 2009 een actief monitoringsprogramma waarbij tankmelkmonsters van melkgeiten- en melkschapenbedrijven onderzocht worden op de aanwezigheid van de Q-koortsbacterie.

Melkleverende bedrijven met meer dan 50 melkgeiten of -schapen zijn verplicht om deel te nemen aan de tankmelkmonitoring. Deze actieve monitoring wordt uitgevoerd door de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD). Wanneer de GD een tankmelkmonster positief test, wordt dit monster opgestuurd naar het Centraal Veterinair Instituut (CVI)⁸ voor bevestigingsonderzoek. Wanneer de uitslag van het bevestigingsonderzoek ook positief is, wordt dit aan de NVWA gemeld als een verdenking. De NVWA verklaart het bedrijf verdacht en neemt een ambtelijk monster ten behoeve van laboratoriumonderzoek bij het CVI⁸. Wanneer ook het ambtelijk monster positief wordt bevonden, wordt het bedrijf besmet verklaard. Als een bedrijf vervolgens een jaar lang negatief wordt bevonden in de tankmelkmonitoring, wordt een dergelijk bedrijf, nadat wederom een ambtelijk monster is onderzocht en negatief is getest, weer vrij verklaard door de NVWA.

De frequentie van de tankmelkmonitoring is afhankelijk van de tijd van het jaar en de status van een bedrijf. De tankmelkmonitoring is tussen 1 december en 1 juli tweewekelijks op alle melkleverende schapen- en geitenbedrijven (in verband met het lammerseizoen). In de periode tussen 1 juli en 1 december wordt tankmelkmonitoring nog steeds tweewekelijks uitgevoerd op besmette bedrijven en bedrijven die vanuit geloofsovertuiging niet vaccineren. Op niet-besmette bedrijven wordt de tankmelkmonitoring tussen 1 juli en 1 december maandelijks uitgevoerd.

⁷ http://www.rivm.nl/cib/infectieziekten-A-Z/infectieziekten/Q_koorts/index.jsp

⁸ Vanaf 6 september 2016 wordt naamgeving gewijzigd in Wageningen Bioveterinary Research

6.3 Maatregelen Q-koorts

6.3.1 Vaccinatie

Dier

Vaccinatie is verplicht voor alle melkgeiten en -schapen op melkleverende bedrijven met meer dan 50 dieren. Deze vaccinatie moet ieder jaar vóór 1 augustus gebeuren. Vaccinaties van ieder dier moeten door de veehouder worden vastgelegd in het I&R systeem (het identificatie en registratie systeem voor dieren). Tevens moeten veehouders een vaccinatieformulier invullen en deze mede laten ondertekenen door hun dierenarts. Het formulier moet samen met de dierenartsfactuur twee jaar op het bedrijf bewaard worden.

Schapen en geiten die voor het eerst gevaccineerd worden moeten tweemaal worden gevaccineerd met 3 weken tussentijd. De jaarlijkse herhalingsvaccinatie van alle dieren dient binnen één kalenderjaar plaats te vinden.

Lammeren mogen op een leeftijd van drie maanden gevaccineerd worden. Dieren die op 1 augustus jonger zijn dan drie maanden moeten zo snel mogelijk nadat ze drie maanden zijn en in elk geval drie weken voordat ze een dier dekken of gedekt worden, geïnsemineerd worden of afgevoerd worden naar een ander bedrijf, volledig worden gevaccineerd.

De verplichting geldt ook voor schapen en geiten op bedrijven met een publieksfunctie, en voor schapen en geiten die naar evenementen, tentoonstellingen of keuringen gaan. Daarnaast geldt voor melkleverende bedrijven met meer dan 50 dieren dat er alleen gevaccineerde dieren op het bedrijf mogen worden aangevoerd. Dieren jonger dan drie maanden mogen ongevaccineerd aangevoerd worden.

Mens

Vaccinatie van mensen tegen Q-koorts is mogelijk, maar niet zonder risico. Het is heel belangrijk dat mensen die gevaccineerd worden tegen Q-koorts, niet eerder in contact zijn geweest met de bacterie, omdat vaccinatie dan kan leiden tot ernstige bijwerkingen. Mensen die gevaccineerd worden, moeten daarom zorgvuldig getest worden vóórdat vaccinatie plaatsvindt. Juist om deze zorgvuldigheid te waarborgen, worden geen grote groepen mensen tegen Q-koorts gevaccineerd. Mensen met bepaalde specifieke hart- en vaataandoeningen lopen bij een uitbraak van Q-koorts mogelijk extra risico om na een Q-koortsinfectie langdurig en ernstig ziek te worden. Eind 2010 is aan mensen in risicocategorieën, die nog geen antistoffen hadden tegen Q-koorts, vaccinatie tegen Q-koorts aangeboden. Bij een nieuwe uitbraak van Q-koorts zal op grond van advies van de Gezondheidsraad mogelijk opnieuw vaccin worden aangeboden aan mensen in risicocategorieën, en pas na zorgvuldig onderzoek⁹.

6.3.2 Mest- en hygiënemaatregelen

Er gelden mest- en hygiënemaatregelen voor zowel besmette als niet-besmette bedrijven. Mest- en hygiënemaatregelen worden ingesteld om het risico op verspreiding van de Q-koortsbacterie vanuit stallen naar de omgeving te beperken.

- Na uitmesten moet mest gedurende minimaal 30 dagen afgedekt worden opgeslagen met luchtdoorlatend doek (worteldoek).
- Nadat de mest minimaal 30 dagen afgedekt is opgeslagen gelden er geen beperkingen meer ten aanzien van het uitrijden, afvoeren of onderwerken.
- Mest van niet-besmette bedrijven die rechtstreeks vanaf het bedrijf wordt afgevoerd naar een industriële composteerder hoeft niet eerst 30 dagen afgedekt te worden opgeslagen.
- Veehouders zijn verplicht een administratie bij te houden van de begin- en einddatum van de lammerperiode, de datum waarop de stal wordt uitgemest, en de begin- en einddatum van de composteringsperiode.

⁹ <http://gezondheidsraad.nl/nl/taak-werkwijze/werkterrein/gezonde-arbeidsomstandigheden/werknemers-en-infectieziekten-criteria-vo-0>

- Abortusmateriaal moet worden verzameld in afgesloten lekdichte bakken, afvoer moet naar de destructie.
- Ongediertebestrijding is verplicht.

Voor bedrijven met melkschapen, melkgeiten en vleeschapen en voor bedrijven met een publieksfunctie zijn hygiëneadviezen opgesteld. Deze adviezen zijn beschikbaar op de website van de NVWA/RVO.nl.

6.3.3 Bezoekersverbod voor verdachte/besmette bedrijven

Verdachte en besmette bedrijven mogen geen bezoekers ontvangen in de stal. Alleen mensen die vanwege hun beroep op het bedrijf moeten zijn, mogen in stallen van verdachte en besmette bedrijven komen.

De besmetstatus van een bedrijf wordt met een bord ter plaatse duidelijk gemaakt.

6.3.4 Vervoersbeperkingen

Er gelden beperkende maatregelen ten aanzien van het vervoer van dieren vanaf verdachte of besmette bedrijven. Verdachte en besmette bedrijven mogen geen dieren afvoeren naar andere bedrijven met schapen en geiten. Afvoer naar het slachthuis is wel toegestaan, waarbij het van belang is dat de veevervoerder, slachthuis eigenaar en hun personeel geïnformeerd worden over de gezondheidsstatus van het afvoerende bedrijf, opdat beschermende maatregelen genomen kunnen worden.

Voor afvoer van dieren jonger dan vier maanden naar een opfokbedrijf geldt dat dit is toegestaan, mits er sprake is van een één op één relatie. Dieren die worden afgevoerd naar een opfokbedrijf mogen na de opfok dus alleen terug naar het bedrijf van herkomst. Tevens mogen op het opfokbedrijf geen schapen en geiten staan die afkomstig zijn van andere bedrijven. Dieren jonger dan vier weken mogen worden afgevoerd naar een afmestbedrijf, waarna de dieren na een mestperiode worden afgevoerd naar het slachthuis.

6.3.5 Fokverbod

Bij een uitbraak van Q-koorts kan in bepaalde situaties een (levenslang) fokverbod bij melkschapen en geiten worden ingesteld, om uitscheiding van de bacterie in de omgeving tegen te gaan. Bij drachtige besmette dieren neemt de uitscheiding van *C. burnetii* in aanloop naar de partus toe en de piek van de uitscheiding ligt vlak na de partus. Een fokverbod kan ingesteld worden voor alle schapen en geiten, of voor een specifieke groep bedrijven of dieren.

6.3.6 Ruimen

Het beleid voor de beheersing van Q-koorts is gericht op vaccinatie, niet op ruimen.

Als zich op een gevaccineerd bedrijf een besmetting voordoet zonder abortussen, wordt het risico voor de volksgezondheid dermate laag ingeschat dat het ruimen van dieren naar verwachting niet bijdraagt aan een nog verdere risicoreductie.

6.3.7 Afzonderingsplicht

Een afzonderingsplicht houdt in dat schapen en geiten tijdens een bepaalde periode (bijvoorbeeld rond het lammeren) worden afgezonderd van bezoekers. De dieren worden gehouden in een afgesloten ruimte, zodat contact met andere dieren en bezoekers wordt voorkomen. Het is verplicht voor bedrijven met een publieksfunctie (zie 7.1.2).

6.3.8 Uitbreidingsverbod en verbod op nieuwvestiging

Er kan een verbod op uitbreiding en nieuwvestiging afgekondigd worden voor het type houderij dat aangewezen is als (vermoedelijke) bron van humane infecties. Als een individueel bedrijf verdacht wordt of bevestigd is als bron van humane besmettingen, kan door een aanvoerverbod en een plicht tot afzonderen van bokken een uitbreidingsverbod wordt bewerkstelligd.

6.3.9 Uitsluiten (bloed)donoren (humaan)

Onderzoek toont aan dat de kans op overdracht van Q-koorts via bloedtransfusie in Nederland (ook tijdens een uitbraak) aanwezig, maar hoogstwaarschijnlijk beperkt is.

Sanquin, de organisatie die de bloedvoorziening in Nederland regelt, en andere betrokken instellingen zijn verantwoordelijk voor het maken van een risico-inschatting en het nemen van maatregelen om besmetting via transfusie of doneren tegen te gaan.

6.3.10 Arbomaatregelen

Werkgevers zijn verplicht om een arbobeleid te voeren, zodat werknemers veilig en gezond kunnen werken. De overheid stelt doelen vast voor de mate waarin werknemers moeten worden beschermd. Het RIVM heeft een richtlijn opgesteld die werkgevers kan helpen bij het invullen van hun verplichtingen. Deze richtlijn is te vinden op de website van het RIVM¹⁰. Er is ook een branche protocol opgesteld door STIGAS¹¹.

Daarnaast heeft het RIVM een Handreiking Q-koorts opgesteld. In deze handreiking zijn alle belangrijke Arbo aspecten gerubriceerd en overzichtelijk weergegeven. De handreiking maakt onderdeel uit van de toolkit Q-koorts. Dit is een pakket met informatie over Q-koorts¹².

De Gezondheidsraad heeft in 2015 een advies opgesteld over de wenselijkheid van preventief vaccineren van werknemers als maatregel. Het advies geeft aan dat in de meeste situaties andere maatregelen de voorkeur hebben.

De aard van het werk kan heel specifiek zijn (begeleiden partus, mesten, slachten, vervoeren) en de daarbij behorende risico's kunnen dus groter zijn dan de omgevingsrisico's.

Wat wordt van de werkgever verwacht?

- Informatievoorziening over risico's en beschermende maatregelen (ongeacht of het eigen werknemers zijn of ingehuurde krachten of toeleveranciers).
- Bij werknemers na te gaan of hij/zij wellicht tot de risicogroep behoren met individuele kwetsbaarheid voor Q-koorts.
- Jongeren jonger dan 18 jaar te vrijwaren voor werkzaamheden met een (mogelijk) verhoogde blootstelling aan Q-koorts (dit geldt ook voor stagiaires, vrijwilligers en tijdelijke krachten).
- In het geval van inhuur via een organisatie zoals een uitzendbureau, berust de informatieplicht ook op de formele werkgever (het uitzendbureau).

De Inspectie Sociale zaken en Werkgelegenheid (Inspectie SZW) kan sanctionerend optreden indien er niet aan de bepalingen van de wet voldaan wordt.

¹⁰ http://www.rivm.nl/Bibliotheek/Professioneel_Praktisch/Richtlijnen/Infectieziekten/LCI_richtlijnen/LCI_richtlijn_Q_koorts

¹¹ <http://www.stigas.nl/ik-wil-meer-weten-over/q-koorts/>

¹² http://toolkits.loketgezondleven.nl/toolkits/?page_id=29#link_2888

7. Overig

7.1 Bedrijven met een publieksfunctie

De definitie van een bedrijf met een publieksfunctie is 'een locatie waar schapen en geiten worden gehouden die is opengesteld voor publiek met het oogmerk om direct contact tussen publiek en dieren te faciliteren'. Hieronder vallen, naast kinderboerderijen, zorgboerderijen, dierentuinen en bedrijven die lammetjesaaidagen organiseren, ook bijvoorbeeld campingboerderijen, zorginstellingen en locaties waar keuringen en tentoonstellingen met schapen en geiten plaatsvinden.

Het publiek dat deze bedrijven bezoekt, kan contact hebben met de dieren. Via contact met besmette dieren kan de bacterie overgedragen worden op mensen. Het risico dat vanaf bedrijven waar op kleinschalige wijze dieren worden gehouden verspreiding van de bacterie naar de omgeving van het bedrijf plaatsvindt, wordt door deskundigen laag ingeschat. Desalniettemin zijn maatregelen op bedrijven met een publieksfunctie erop gericht om het risico van overdracht van de bacterie bij contact tussen bezoekers en schapen en geiten te verminderen. Zwangere vrouwen en andere risicogroepen wordt geadviseerd geen bezoek te brengen aan bedrijven met schapen en geiten.

Meldplicht

Ook bedrijven met een publieksfunctie zijn, op grond van artikel 19 van de Gwvd, verplicht om verschijnselen van Q-koorts te melden aan de NVWA. Na een melding zal de NVWA onderzoek doen naar de aanwezigheid van de Q-koortsbacterie.

Vaccinatie

De vaccinatieverplichting geldt ook voor schapen en geiten op bedrijven met een publieksfunctie. Dit geldt ook voor schapen en geiten die naar evenementen, tentoonstellingen of keuringen gaan. Dieren moeten drie weken hiervoor volledig gevaccineerd zijn. Lammeren jonger dan drie maanden mogen ongevaccineerd hun moeder vergezellen (zij worden beschermd door antistoffen die zij van hun moeder krijgen).

Afzonderingsplicht

Ondanks vaccinatie van schapen en geiten, blijft er volgens de deskundigen tijdens het lammeren een verhoogd risico bestaan op overdracht van de bacterie op mensen. Daarom geldt voor bedrijven met een publieksfunctie, die niet meedoen in het tankmelkonderzoek, dat schapen en geiten op het moment van lammeren afgezonderd moeten zijn van het publiek.

Wanneer bedrijven met een publieksfunctie niet over een aparte ruimte beschikken dan kan de stal worden gesloten voor bezoekers gedurende de lammerperiode. Het afgezonderd houden van het publiek geldt ook voor de pas geboren lammetjes. Het aantal werknemers dat de aparte ruimten betreedt, dient zoveel mogelijk beperkt te blijven. De werknemers dienen aanvullende beschermende maatregelen te nemen. Kwetsbare werknemers (bijv. zwangere vrouwen) dienen te worden geweerd.

Hygiënemaatregelen

Er is een hygiëneprotocol opgesteld voor geiten- en schapenbedrijven met een publieksfunctie. Hierin staan adviezen voor kleinschalige bedrijven zoals kinderboerderijen, zorgboerderijen, dierentuinen, en bedrijven met lammetjesaaidagen (zie voor een van de campagnes hierover de site van het RIVM¹³). Ook professionele melkgeiten- en melkschapenbedrijven kunnen soms een publieksfunctie hebben. Voor professionele melkgeiten- en melkschapenbedrijven is een apart hygiëneprotocol opgesteld. De adviezen uit de hygiëneprotocolen zijn bedoeld om de risico's van overdracht van Q-koorts van dier naar mens te beperken. Het hygiëneprotocol heeft betrekking op vaccinatie, lammerperiode, aankoop en fok, mest en strooisel en algemene hygiëne.

¹³http://www.rivm.nl/Documenten_en_publicaties/Algemeen_Actueel/Uitgaven/Infectieziekten_Bulletin/Jaargang_26_2015/September_2015/Inhoud_september_2015/Voorkom_ziek_worden_op_de_zorgboerderij

Hygiëneprotocollen zijn online beschikbaar op de website van de NVWA.

7.2 Vleeschapenbedrijven en schaapskuddes

Vleeschapenbedrijven of schaapskuddes zijn in Nederland geen bron voor humane infectie geweest. In het buitenland zijn echter zowel vleeschapenbedrijven als schaapskuddes in verband gebracht met humane ziektegevallen in de omgeving van de bedrijven of langs de route van rondtrekkende schaapskuddes.

De meldplicht voor Q-koorts is onverminderd van toepassing. Wanneer zich een significant verhoogd aantal abortussen voordoet, moet dit gemeld worden bij de NVWA. Wanneer vleeschapen of rondtrekkende schaapskuddes een vermoedelijke bron zijn voor een cluster humane infecties, zal het OMT-Z of het DB-Z de bewindspersonen adviseren over de risico's voor de volksgezondheid en beheersmaatregelen. Vrijwillige vaccinatie van de (vlees)schapen tegen Q-koorts is mogelijk.

7.3 Hobbydieren

Hobbydieren zijn landbouwhuisdieren, zoals schapen, geiten, runderen, varkens en kippen die in kleine aantallen en zonder winst oogmerk worden gehouden. Wanneer hobbydieren op kleine schaal gehouden worden is de kans op verspreiding van de bacterie naar de omgeving gering. Hobbydieren kunnen echter wel degelijk besmet raken met Q-koorts en de bacterie overbrengen op de eigenaar of bezoekers.

Vaccinatie

Hobbydierhouders (of bedrijven zonder publieksfunctie) kunnen hun dieren vrijwillig vaccineren.

Hygiënemaatregelen

Er is een hygiëneprotocol opgesteld voor bedrijven met schapen en geiten met een publieke functie. Hierin staan adviezen over hygiëne rond het lammeren en adviezen om tijdens het uitmesten het risico op verspreiding van de bacterie te beperken. Het hygiëneprotocol is online beschikbaar op de website van de NVWA/RVO.nl.

7.4 Rundveebedrijven

Runderen kunnen besmet zijn met *C. burnetii*. Tot nu toe zijn volgens de literatuur runderen alleen de bron geweest van humane beroepsgerelateerde infecties (dierenartsen, veehouder, slachthuispersoneel) door contact met geïnfecteerde dieren.

Wanneer rundvee een vermoedelijke bron blijkt voor een cluster humane infecties, zal het OMT-Z of het DB-Z de bewindspersonen adviseren over de risico's voor de volksgezondheid en beheersmaatregelen.

Het is mogelijk om runderen op vrijwillige basis te vaccineren tegen Q-koorts.

7.5 Gezelschapsdieren en paarden

Gezelschapsdieren zijn bijvoorbeeld honden, katten, konijnen, zangvogels, en knaagdieren. Gezelschapsdieren en paarden kunnen besmet worden met *C. burnetii* en dit overbrengen op mensen. Uitscheiding vindt met name plaats rond de partus. Wereldwijd zijn er enkele gevallen bekend van mensen die geïnfecteerd zijn door een gezelschapsdier of paard. Afhankelijk van de aard van een epidemie kan de overheid maatregelen treffen om het risico voor mensen te beperken. Wanneer gezelschapsdieren of paarden een vermoedelijke bron blijken voor een cluster humane infecties, zal het OMT-Z of het DB-Z de bewindspersonen adviseren over de risico's voor de volksgezondheid en beheersmaatregelen.

Voor gezelschapsdieren en paarden is geen vaccin tegen Q-koorts beschikbaar.

7.6 Natuur en wild

In Nederland komen in natuurgebieden zowel gehouden als niet-gehouden dieren voor. Wanneer een natuurgebied wordt aangewezen als bron van humane Q-koorts infecties kan vaccinatie van gehouden dieren in het natuurgebied overwogen worden. Vaccinatie van niet-gehouden dieren is niet mogelijk.

Een andere mogelijkheid is om het natuurgebied gedurende het geboorteseizoen tijdelijk voor bezoek te sluiten. Wanneer dieren in een natuurgebied een vermoedelijke bron blijken voor een cluster humane infecties, zal het OMT-Z of het DB-Z de bewindspersonen adviseren over de risico's voor de volksgezondheid en beheersmaatregelen.

7.7 Laboratoria met gevoelige dieren

In laboratoria worden dieren binnen gehouden, afgesloten van de buitenwereld. In geval van een uitbraak van Q-koorts, zullen de maatregelen geen betrekking hebben op dieren in laboratoria. Wanneer laboratoriumdieren besmet zijn met Q-koorts, kunnen zij de bacterie overbrengen op de onderzoekers en verzorgers. Voor personeel in laboratoria waar met de Q-koortsbacterie gewerkt wordt, gelden daarom strikte hygiëneprotocolen en veiligheidsvoorschriften; er moet gewerkt worden onder Biosafety level (BSL) 3 condities.

BIJLAGE 1: AFKORTINGEN EN DEFINITIES

AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
BAO-Z	Bestuurlijk Afstemmingsoverleg zoönosen
C. burnetii	Coxiella burnetii
CVI	Centraal Veterinair Instituut, vanaf 6 september 2016 wordt naamgeving gewijzigd in Wageningen Bioveterinary Research
CVO	Chief Veterinary Officer
DBoT	Departementaal Beleidsondersteunend Team
DBT	Departementaal Beleidsteam
DB-Z	Deskundigenberaad zoönosen
DCC	Departementaal Coördinatiecentrum
DG	Directeur Generaal of Directoraat Generaal
DGV	Directeur Generaal Volksgezondheid
Directie DAD – EZ	Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn van EZ
Directie N&B – EZ	Directie Natuur en Biodiversiteit van EZ
Directie PG – VWS	Directie Publieke Gezondheid van VWS
Directie RRE - EZ	Directie Regio en Ruimtelijke Economie van EZ
Directie VGP – VWS	Directie Voeding, Gezondheidsbescherming en Preventie van VWS
Directie WJZ – EZ	Directie Wetgeving en Juridische zaken van EZ
DNA	Deoxyribonucleic acid
EFSA	European Food Safety Authority
EU	Europese Unie
FD	Faculteit Diergeneeskunde
GAT	Gezamenlijk adviesteam
GBoT	Gezamenlijk Beleidsondersteunend Team
GBT	Gezamenlijk Beleidsteam
GD	Gezondheidsdienst voor Dieren
GGD	Gemeentelijke Gezondheidsdienst
Gwwd	Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren
EZ	Ministerie van Economische Zaken
ELISA	Enzyme-linked immunosorbent assay
IG	Inspecteur Generaal
IGZ	Inspectie voor de Gezondheidszorg
ISZW	Inspectie Sociale Zaken en Werkgelegenheid
LCI	Landelijk Coördinatiecentrum Infectieziekten
LCV	Large Cell Variant
LIS	Laboratorium voor Infectieziekten en Screening
LTO	Land- en Tuinbouw Organisatie
LZO	Laboratorium voor Zoönosen en Omgevingsmicrobiologie
NBvH	Nederlandse Bond voor Hobbydierhouders
NCvB	Nederlands Centrum voor Beroepsziekten
NVVM	Nederlandse Vereniging voor Medische Microbiologie
NVWA	Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit
OIE	Office International de Epizooties (World Organisation for Animal Health)
OMT-Z	Outbreak managementteam zoönosen
OTCb	Operationeel Team Crisisbeheersing
PCR-test	Polymerase Chain Reaction-test
Platform KSG	Platform kleinschalige schapen en geitenhouders
RCC	Regionaal Coördinatiecentrum
RIVM	Rijksinstituut voor de Volksgezondheid en Milieu

RIVM-Cib	Rijksinstituut voor de Volksgezondheid en Milieu – Centrum Infectieziektebestrijding
RT-Z	Responsteam zoönosen
SCV	Small Cell Variant
SG	Secretaris Generaal
SKBN	Stichting Kinderboerderijen Nederland
SO-Z	Signaleringsoverleg Zoönosen
TUO	Technisch uitvoeringsoverleg
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WABO	Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht
WPG	Wet Publieke Gezondheid
WM	Wet Milieubeheer
WRO	Wet Ruimtelijke Ordening

Abortus	Miskraam
Afmestbedrijf	Bedrijf waar alleen jonge dieren een korte periode verblijven om te worden vetgemest om vervolgens naar het slachthuis te gaan
Afzonderingsplicht	Plicht om dieren gedurende een bepaalde periode afgezonderd te houden van het publiek
Bacterie	Eencellig micro-organisme dat een ziekte veroorzaakt
Bedrijfsarts	Een gespecialiseerde arts met desbetreffende BIG registratie. Regelmatig wordt deze waargenomen door een arboarts. Dit is echter geen wettelijke titel en staat voor iedere arts die ook arbo doet
Bedrijf met een publieksfunctie	Een locatie waar schapen en geiten worden gehouden die is opengesteld voor publiek met het oogmerk om direct contact tussen publiek en dieren te faciliteren
Beroepsziekte	Iedere klinisch waarneembare aandoening in hoofdzaak in of door arbeid ontstaan of er door verergert. Dit wordt bepaald aan de hand van het zesstappenplan van het NCvB
Bestrijdingsplichtige ziekte	Een ziekte die Nederland op grond van Europese regelgeving moet bestrijden
Bestuurlijk afstemmingsoverleg	Bestuurlijk overleg dat adviezen van het OMT op bestuurlijke haalbaarheid beoordeelt en de betrokken bewindspersonen hierover adviseert.
Bewindspersoon	Minister of Staatssecretaris
Bronsporing	Onderzoek naar de bron van een infectie
Chronische Q-koorts	Hoewel veel mensen langdurig klachten hebben van een infectie met de Q-koortsbacterie, krijgt slechts een klein aantal mensen chronische Q-koorts. De bacterie blijft in het lichaam aanwezig en zorgt voor ziekteverschijnselen bij verlaagde weerstand. In dat geval wordt de patiënt voor een lange tijd behandeld met antibiotica.
Contaminatie	Vervuiling
Crisiscoördinator	Medewerker van het Departementaal Crisiscentrum (DCC)
Deskundigenberaad zoönosen	Overleg van deskundigen dat risicomanager adviseert over risicoschattingen en mogelijke maatregelen.
Endemisch	Bij infectieziekten noemt men een ziekte endemisch wanneer een ziekte blijft voorkomen in een bepaald gebied. Bij

	endemische ziekten is het aantal besmettingen relatief constant.
Epidemisch	Wanneer het aantal besmetten exponentieel toeneemt (en vervolgens heel snel afneemt wegens een gebrek aan mogelijk te besmetten individuen), noemt met de ziekte niet endemisch maar epidemisch. Een epidemische ziekte sterft in een bepaald gebied ofwel uit ofwel wordt na verloop van tijd endemisch.
Epidemiologie	De wetenschappelijke studie van het vóórkomen en de verspreiding van ziekten.
Fokverbod	Verbod om dieren in te zetten met het oog op voortplanting.
Humane infecties	Besmetting bij mensen
Humane maatregelen	Maatregelen gericht op mensen (bijvoorbeeld communicatie, vaccinatie of arbo-voorschriften)
Humane patiënten	Menselijke patiënten in tegenstelling tot dierlijke patiënten
Hobbydier	Hobbydieren zijn landbouwhuisdieren zoals schapen, geiten, runderen, varkens en kippen die in beperkte aantallen en zonder winstoogmerk worden gehouden
Industrieel composteren	Composteren van mest bij een professioneel bedrijf, dat gespecialiseerd is in het composteren van dierlijke mest.
Infectieziekte	Een infectieziekte is een ziekte bij dier of mens die de gastheer nadeel berokkent en wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van een of meer microbiële agentia (micro-organismen), zoals een bacterie, een virus, of een schimmel
Infectie	Besmetting
Lammeren	Wanneer een schaap of geit een lam baart
Lammerperiode	Periode van het jaar waarin de meeste schapen en geiten een lammeren (1 dec – 1 juni)
Lammetjesaaidagen	Dagen waarop bezoekers van bedrijven met schapen en/of geiten in de gelegenheid worden gesteld direct contact te hebben met oaien/geiten en hun pasgeboren lammeren
Monitoring	Het met tussenposen uitvoeren van analyses of routinemetingen en observaties met als doel veranderingen in de gezondheidsstatus te detecteren
Operationeel leider	Houdt zich bezig met de coördinatie van het crisisbeheersingsproces en is voorzitter van het GAT
Opfokbedrijf	Bedrijf dat speciaal is ingericht voor het laten opgroeien van jonge schapen of geiten tot melkgeit of melkschaap.
Pasteuriseren	Duurzaam maken door een snelle, korte verhitting tot 60 à 70 C°, gevolgd door een snelle afkoeling.
Partus	Bevalling
Placenta	Moederkoek
Professionele melkgeiten- en Melkschapenbedrijven	Bedrijven met meer dan 50 melkgeiten en/of melkschapen
Ruimen	Het doden van dieren ten behoeve van het bestrijden van een besmettelijke dierziekte of zoönose
Significant verhoogd aantal abortussen op veehouderijbedrijven	Meer abortussen dan normaal.
Significant verhoogd aantal humane ziektegevallen	Meer menselijke patiënten dan normaal. Deskundigen beoordelen wanneer een situatie anders is dan normaal.

Surveillance	Het systematisch verzamelen en analyseren van data gerelateerd aan de gezondheidsstatus en het tijdig verspreiden van informatie aan iedereen die geïnformeerd moet worden, zodat actie ondernomen kan worden
Tankmelk	schapen- of geitenmelk die wordt bewaard in een melkkoeltank en die geen behandeling heeft ondergaan
Tracering	Onderzoek naar waar een infectie vandaan komt en of er verspreiding heeft opgetreden naar andere bedrijven door bijvoorbeeld transport van dieren
Technisch uitvoeringsoverleg	Wederzijds informierend overleg tussen overheid, bedrijfsleven en belangenorganisaties bij uitbraken van dierziekten of zoönosen
Veterinaire maatregelen	Maatregelen gericht op dieren en veehouderijbedrijven
Vroeggeboorte	Geboorte van een levende nakomeling die te vroeg plaatsvindt
Zoönose	Infectieziekte die van dieren op mensen kan worden overgedragen

BIJLAGE 2: SAMENSTELLING OVERLEGSTRUCTUREN

Voor de samenstelling van overlegstructuren aangaande Q-koorts wordt verwezen naar het Beleidsdataboek crisisbesluitvorming en crisiscommunicatie zoönose.